

Матвієнко Людмила Володимирівна,
к. і. н., доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
НУК ім. адмірала Макарова
(м. Миколаїв)

Україна

matvienko_luydmila@meta.ua

ПОЛІЕТНІЧНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглядається процес формування етнічного складу населення Півдня України протягом IX–XX ст. та його вплив на формування пріоритетів сучасної етнополітики України. Акцентовується увага на збереженні самобутності етносів, які проживають на території Півдня України, окреслено механізми регулювання проблем поліетнічності державою.

Ключові слова: поліетнічність, Південь України, етнічні групи, національні меншини, населення, Північне Причорномор'я.

ПОЛИЭТНИЧНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ ЮГА УКРАИНЫ: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье рассматривается процесс формирования этнического состава населения Юга Украины на протяжении IX–XX вв. и его влияние на формирование приоритетов современной этнополитики Украины. Акцентируется внимание на сохранении самобытности этносов, которые живут на территории Юга Украины, очерчено механизмы регулирования проблем полиэтничности государством.

Ключевые слова: полиэтничность, Юг Украины, этнические группы, национальные меньшинства, население, Северное Причерноморье.

POLYETHNICITY POPULATION OF THE SOUTH UKRAINE: REALITIES AND PROSPECTS

The article touch up on process of formation the ethnic composition of the population of Ukraine during IX–XX centuries and its influence on the formation of priorities of the modern ethnopolitics of Ukraine. Attention is focused on the

preservation of ethnic identity, which living on the territory of the South Ukraine, the mechanism of regulation a problems of a polyethcnics are described by state.

Keywords: *polyethcnics, the South of Ukraine, ethnic groups, national minorities, population, Northern Black Sea Coast.*

Характерною особливістю етнічної історії України є формування багатоетнічного складу її населення. Воно на всіх етапах історичного розвитку вбирало іншоетнічні субстрати, однак механізм цього процесу у різні часові періоди був різним.

Науковці виокремлюють три основних етапи формування національного складу:

I етап – період існування археологічних культур, відтворює процес етнокультурної взаємодії, об'єднуючи полярні культури: землеробську, скотарську, культуру осілих і культуру кочових племен;

II етап – період Великого переселення народів III–IX ст.: гунів, готів, аварів, «аспарухових болгар» на Балкани і Закарпаття, угрів-мадярів у Дунайську низовину, норвезьких вікінгів-русів у Середню Наддніпрянщину, що мало значний вплив на етнічний склад України, виявляючись у мовних компонентах, у запозиченні деяких елементів матеріальної та духовної культури, у поповненні слов'янсько-українського населення іншоетнічними субстратами; III етап обіймає великий часовий діапазон – XIV–XIX ст. і пов'язаний з колонізацією українських земель сусідніми державами: Великим князівством Литовським, Річчю Посполитою, Угорщиною й Австро-Угорщиною, Туреччиною, Кримським ханством, Румунією, Чехословаччиною, Росією; а також з міграцією українського населення та іноземних колоністів; апогей цих процесів припав на XVIII–XIX ст., коли, власне, і сформувалася національна основа сучасного складу населення¹.

Національна структура творилася на українському етнічному ґрунті, котрий тепер не стільки вбирав іншоетнічні субстрати, скільки створював умови для самостійного існування національних груп.

¹ Пономарьов Анатолий. Етнічність та етнічна історія України: формування національного складу населення [Електронний ресурс] / Анатолий Пономарьов // Українська електронна бібліотека. – Режим доступу: <http://libr.org.ua/book/78/2392.html>. – Назва з екрану.

Отже, склад населення України ставав не тільки багатоетнічним, а й багатонаціональним. Нині він включає 51 національну групу, третина з яких проживає компактними районами.

Яскравим прикладом багатоетнічності України є Причорноморський Південь².

Цей регіон є одним з найбільш історично неоднозначно сформованих, цікавих і проблематичних для розуміння етнічних процесів становлення української нації. Перші письмові джерела відображають побут та життя людей в період античності (Геродот), а археологічні артефакти стосуються доби палеоліту стародавньої ойкумени. У III–II тис. до н.е. через цю територію або рухалися кочовики, змітаючи все на своєму шляху, або європейські землеробські народи формувалися як автохтонне населення з відчуттям певного впливу міграційних процесів, які особливо посилювалися на початку нашої ери, у період так званого великого переселення народів.

Різні питання етнічності досліджували загальновизнані науковці: Ю. Бромлей, Е. Гелнер, Е. Гіденс, Г. Кон, Ф. Майнеке, Е. Ренан, Е. Д. Сміт, В. Тішков, та ін. В Україні плідно розробляють проблематику поліетнічності такі знані науковці, як В. Євтух, Г. Лозко, О. Майборода, Л. Нагорна, П. Надолішній, В. Скуратівський, В. Трощинський, Л. Шкляр, М. Шульга та ін.

Водночас потребує відповідних досліджень низка окремих важливих складових цієї проблеми, а саме – регіональний аспект впливу поліетнічності на історичний розвиток певної території в межах країни, що в сукупності визначають її зміст та наукову цілісність.

Відтак мета запропонованої статті полягає в науковому дослідженні саме історичного контексту процесу формування Півдня України через призму поліетнічності як прогресивного чинника розвитку всіх сфер зазначеного регіону.

Поліетнічність як суспільне явище є важливим чинником у процесі формування будь-якої території, регіону, країни. За своєю етнонаціональною

² Історико-етнографічні райони України : навч. посібн. / С. А. Макаручук. – Л. : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – С. 166–183.

структурою Україна є багатонаціональною або поліетнічною державою, базовою ознакою якої є спільність проживання на її території двох і більше етносів або етнічних груп.

Південь України також відзначається поліетнічністю, що є співіснуванням осіб різного етнічного походження, носіїв різних етнокультурних традицій, етнічного менталітету³.

У географічному відношенні, попри всі численні відмінності й місцеві особливості, ці землі складали певну єдність, включаючи чорноземну степову й почасти лісостепову зони сучасної України з теплим, але посушливим кліматом. Велику роль в подальшому історичному розвитку регіону відіграло його розташування на перехресті важливих сухопутних і морських транспортних шляхів. Історично ці території також становили єдність. Із давньоруських часів вони входили в сферу геополітичного впливу київських князів. Втрата давньоукраїнської державності й поневолення українських земель чужинцями істотно позначилися на процесі формування української етнічної території. Внаслідок цього не тільки припинилося її розширення на заході й півночі, але й почалося витіснення українського населення з етнічного пограниччя та захоплення кращих українських земель. Однак межі основної території розселення українського народу загалом збереглися.

В умовах поневолення України Великим князівством Литовським, Польщею, Московщиною не припинялося розселення українського народу, розширення його етнічного ландшафту на південь і схід. Зменшення набігів кочовиків у XVI ст. послужило поштовхом до української колонізації. Особливо вона посилилася за часів козаччини. Тоді вони продовжували заселяти дикі необжиті степи⁴.

Важливою сторінкою в історії значних міграційних процесів стали події XVIII–XIX століть, що значною мірою визначили сучасний етнічний склад населення Північного Причорномор'я. В освоєнні цього регіону брали активну участь не лише селяни України та губерній європейської частини Росії, а й

³ Євтух В. Б. Етнічність : глосарій / В. Б. Євтух. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 170 с.

⁴ Хоптяр Ю. А. Етнологія : навчальний посібник / Ю. А. Хоптяр. – Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2008. – 160 с.

представники держав Західної і Південної Європи, Туреччини. Але саме слов'яни, які протягом століть боролися за домінування в цьому регіоні, зробили основний крок у освоєнні краю. І хоча систематична колонізація Таврійської губернії розпочалася ними у 1783 р. після приєднання Криму до Російської імперії, присутність як українців, так і росіян відчувалася тут значно раніше. «Ухідники» займалися в цей період рибальством, полюванням, чумацтвом, випасом худоби. Уже в XVI ст. вздовж правого берега р. Дніпра були розташовані слободи та курені Запорозької Січі, яку можна вважати осередком колонізаційного руху. У різні роки існувала Хортицька, Томаківська, Базавлуцька, Микитівська, Чортомлицька Січі. Із території цих поселень українці здійснювали освоєння «Дикого поля». Західна частина степового материкового півдня та пониззя Дніпра також активно колонізувалася козаками. Їх поселення проіснували на півдні до кінця XVIII ст., коли Запоріжжя остаточно перейшло під владу Московської держави. Знищення козацтва дало можливість уряду заселити північну частину Бердянського повіту представниками російського етносу, також особливого поширення набрало іноземне переселення.

Тривалі козацькі війни з татарами і турками та переможний поступ Росії у другій половині XVIII ст. до Чорного моря звільнили Північне Причорномор'я від татаро-турецької експансії. Це створило нові можливості щодо колонізації цього терену, в результаті якої наприкінці XVIII ст. – у першій половині XIX ст. український народ знову дістався узбережжя Чорного моря.

У той же час колонізація Причорномор'я і східних провінцій України здійснювалась не лише українцями. Це було зумовлено нестачею достатньої кількості українського населення для освоєння степових просторів, а також відповідною політикою царського уряду в Причорномор'ї, куди активно залучались поселенці з Росії, а також колоністи з-поза її меж⁵.

У кінці XVIII ст. та I половині XIX ст. відбулося масове переселення росіян на територію сучасної Миколаївщини, що привело до заснування 13

⁵ Якубова Л. Д. Національні меншини України. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2010. – Т. 7 : Мл – О. – С. 331–344.

населених пунктів: Мар'ївка Баштанського району, Сергіївка Братського району, Розанівка Новобузького району, Володимирівка, Троїцько-Сафонове Казанківського району, Новопетрівка Снігурівського району і т.д. Звичайно, вважати російське населення півдня України національною меншістю можна було лише умовно. Адже російська мова та культура як культура панівної в Російській імперії нації, протягом довгого часу значно впливала на значну частину населення Півдня України, особливо в болгарських, молдавських селах Причорномор'я й Приазов'я. В умовах національного гніту це призводило до їх русифікації, а стосовно деяких малочисельних народів півдня, близьких за мовою та культурою до російського (білорусів, сербів, поляків), – навіть до асиміляції.

Німецьку колонізацію Півдня України відкрив Найсвітліший Маніфест від 4 грудня 1762 р., пізніше доповнений Маніфестом від 22 червня 1763 р. За урядовими документами колоністи отримували низку привілеїв: безкоштовне надання земель, звільнення від сплати податків терміном на 10 років, видача безвідсоткових позик, звільнення від військової служби, їм не заборонялося займатися ремеслом та торговельними операціями, будувати фабрики, вступати до цехів. Ці пільги поширювалися також і на нащадків іноземних переселенців. Наприкінці 80-х рр. у Херсонській губернії, до складу якої входила частина Одещини, нараховувалося вже 139 німецьких колоній (104,6 тис. чол.). Уряди Росії і Австрії значною мірою стимулювали переселення в Україну вихідців з різних західноєвропейських країн, зокрема німців. Вони звільнялися від податків, військової служби, користувалися правом самоврядування та іншими пільгами. Так, у другій половині XVIII ст. виникли колонії німців на Чернігівщині, а в першій половині XIX ст. – у ряді місцевостей Півдня України, Поділля, Волині. З XVIII ст. німецькі поселення з'являються в Галичині, Буковині й Закарпатті. Наприкінці 20-х рр. XX ст. в Україні проживало більше півмільйона німців. У часи Другої світової війни переважну більшість їх переселили у східні райони Радянського Союзу, а значна частина виїхала до Німеччини.

З початку XIX ст. в краї значно збільшується кількість переселенців з Болгарії, які на початку XX років набували офіційного статусу колоністів. За ними була закріплена територія в 557 тис. десятин землі, яка в адміністративному відношенні була поділена на чотири округи: Прутський, Кагульський, Ізмаїльський, Буджацький. У 1821 р. було засновано місто Болград.

Російське населення було представлено в Ананіївському повіті 9 колоніями, Одеському – 11, Тираспольському – 16.

Молдаване нині становлять 0,5% населення України. їхня спільнота формувалася на українських землях упродовж століть від часів Київської Русі, коли на Галичині їхня частка була істотною. Масове переселення молдаван на українські землі (на Буковину) через турецькі репресії починається з XVI ст. А через століття їхні поселення виникають у межиріччі Дністра та Південного Бугу, але основним осередком розселення молдаван була Бессарабія, особливо після її входження до складу Росії. Нині молдаване в основному концентруються в районах їхнього традиційного розселення: на Буковині (9%) та Одещині (5,5%). Є молдавські села на Миколаївщині (1,8%) й Кіровоградщині (0,9%). Сьогодні триває процес національно-культурного відродження молдаван.

В Ананіївському і Тираспольському повітах в хуторах мешкала значна частина польського населення.

На півдні Одещини мешкає близько 30 тисяч гагаузів, що належать до тюркської гілки алтайської мовної сім'ї. У зв'язку з переслідуванням турками населення Балканського півострова наприкінці XVIII – на початку XIX ст. гагаузи повністю переселилися з Північно-Східної Болгарії й Добруджі. Походження гагаузів досі неясне. За однією з гіпотез, це отуречені болгари, які зберегли православ'я, але не зберегли мови. Прихильники іншого погляду вважають, що гагаузи є нащадками тюркських племен, що переселилися у X ст. з Приуралля і перейняли християнство.

Три чверті всіх болгар в Україні проживає у Південній Бессарабії на Одещині. Вони становлять понад 0,4% населення. В окремих районах болгар є

абсолютною більшістю. Другий центр їхньої концентрації – південь Запорізької області. Болгари з'явилися в Україні на зламі XVI–XIX ст., утікаючи від Османської імперії, та після російсько-турецьких війн. Прибувши сюди, болгари заснували місто Болград, десятки сіл. Пізніше, у середині XIX ст., вони одержали землі у Приазов'ї.

На території сучасної України за часів Київської Русі існували громади слов'яномовних євреїв. У XVI–XVII ст. в Україні оселилися європейські євреї, вихідці з Польщі, які говорили мовою германської групи індоєвропейської сім'ї – ідиш. Після другого і третього поділів Польщі й запровадження царизмом у 1796 р. дискримінаційної смуги осілості відбулося штучне скупчення євреїв у містечках Правобережної України. Разом з тим, в другій половині XIX ст. на Миколаївщині, Херсонщині, Єлисаветградщині та Маріупольщині виникло 38 єврейських землеробських колоній з населенням понад 42 тис. чоловік⁶.

Після поділів Польщі на Півдні України засновуються єврейські землеробські поселення – Бобровий Кут, Сейдеменуха в Херсонській губернії чисельністю близько 2 тис. чоловік.

У XX ст. кількість євреїв в Україні стрімко скорочувалася через геноцид під час нацистської окупації, воєнну евакуацію, велику хвилю еміграції до Ізраїлю і США. Нині найбільше єврейського населення живе на Півдні України.

Сучасні греки у Південній Україні ведуть свій родовід ще з грецьких поселень у VI ст. до н. е. Упродовж наступних віків формування грецької етнічної групи на території України зумовлювалося різними чинниками політичного й економічного характеру. Важливу роль ще з княжих часів відігравала спільність греко-візантійського віросповідання. Греки віддавали перевагу великим припортовим містам, зокрема Одесі. У деяких містах Центральної України (Київ, Ніжин) теж існували окремі грецькі громади. Нині більшість греків в Україні асимільована.

⁶ Щукін В. В. Земляки. Очерки истории еврейской общины города Николаева (конец XVII – начало XX века) / В. В. Щукін, А. Н. Павлюк. – Николаев : Из-во Ирины Гудым, 2009. – С. 42.

Певна кількість переселенців із Чехії потрапила й на південь, переважно в Херсонську та Катеринославську губернії. 88% чехів були селянами, тому в Причорномор'ї виросли заможні чеські села, які стали прикладом культурного ведення господарства для їх сусідів. Чеські колоністи багато в чому були схожими з німецькими. Вони також виділялись підвищеними нормами земельних наділів. Але переважало общинне землекористування й набагато менше використовувалась у господарствах наймана праця. У другій половині XIX ст. на Волині, зокрема в Рівненському, Дубненському, Луцькому і Купичевському повітах, виникли чеські поселення. Згодом компактні оселі чеських колоністів з'явилися також у Криму, Приазов'ї і на Поділлі. У пограниччі зі Словаччиною, Угорщиною, Румунією на суміжних українських землях поселялися компактними колоніями і розпорошено представники корінних мешканців цих країн. Вони і сьогодні становлять тут значний відсоток населення.

Латиське населення в помітних кількостях з'явилося на півдні України після громадянської війни. Це були переважно бійці латиської дивізії, багато з них після її розформування залишились жити й працювати в Катеринославі, Олександрівську, Миколаєві, Одесі, а також в Кривому Розі, Каховці, Мелітополі. Дехто з них, одержавши землю, оселився на Лівобережжі Дніпра, поблизу Каховки, Чаплинки й Херсона. Кількість латиського населення теж швидко змінювалась.

Щодо заселення Причорномор'я вихідцями з Північної та Західної Європи – дві невеликі общини іноземних колоністів, що оселились тут наприкінці XVIII ст., надавали йому своєрідності й неповторного колориту.

Особливу групу колоністів складали шведські переселенці з Естляндії, з острова Дато – 880 шведів в 1782 р. оселилися на правому березі Дніпра поблизу Берислава. Перші роки їх перебування на півдні через невлаштованість були тяжкими, тому в 1800 р. шведи, хоч вони й не були закордонними переселенцями, одержали права іноземних колоністів, оскільки район колонізації значно відрізнявся від звичної для них північної природи. Шведські

колоністи заснували на півдні України села Альт-Шведендорф і Клостердорф, займались сільським господарством, рибальством в Дніпр⁷.

До найдавніших іноетнічних поселенців в Україні належать також вірмени. Поневолення Вірменії у Х–ХІ ст. арабами і турками-сельджуками зумовило хвилі втікачів з цієї країни не тільки в Крим, а й на західноукраїнські землі. Тут виникли компактні вірменські поселення, а в ряді міст (Львові, Кам'янці-Подільському, Луцьку, Могилеві-Подільському) утворилися вірменські громади. У новіший час вірменські колонії в Україні втратили свою цілісність, розпалися, здебільшого асимілювалися. На сьогодні існують вірменські поселення і на Півдні України.

Уже в середині ХІХ ст. в сільській місцевості Херсонської губернії проживало 597,2 тис. (89,2%) українців, 64,6 тис. (9,5%) росіян, 9,25% молдаван, 7,02% євреїв, 4% німців, 1,1% білорусів, 1% болгар. Інші етноси становили до 0,5% населення.

Таким чином, у заселенні Північного Причорномор'я брали участь представники різних за походженням народів, які опинилися в незвичному для себе середовищі – в меншості і сусідували не зі своїми одноплемінниками, а з представниками інших етносів. За таких умов необхідно було, по-перше, мирно співіснувати з сусідами, а по-друге, зберегти свою віру, традиції, культуру, мову, тобто свої етнічні особливості.

Зокрема, на півдні, де різномовні переселенці часто жили разом, в одних населених пунктах, більш інтенсивними, ніж в інших регіонах Росії, були міжнаціональні контакти, що значно впливали на життя та етнічну самосвідомість не лише українців, росіян, а особливо таких малочисельних національностей, як серби, поляки, угорці та ін. З другого боку, прагнення зберегти національну самобутність спонукало деяких з них (чехів, шведів, почасти німців, греків, молдаван) до замкнутого способу життя, а водночас і до консервації традиційних його форм.

⁷ Шушлянікіова Н. Розповіді з історії херсонського краю: монографія / Наталя Володимирівна Шушлянікіова. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2003. – 207 с.

Отже, важливою характерною рисою заселення Півдня України було те, що вона з самого початку становила арену інтенсивних міжнаціональних процесів. В них активну участь убрали представники багатьох різних народів, суттєво відмінних один від одного за звичаями, характером, рівнем і національної самосвідомості, господарського та культурного розвитку.

У середині XIX ст. заселення Південної України в основному закінчується, чисельність та національний склад населення поступово стабілізуються. Подальше зростання кількості населення йде головним чином за рахунок природнього збільшення.

Друга половина XIX – початок XX ст. – це період швидкого економічного розвитку півдня України, чому сприяла відсутність тут пережитків кріпосництва. Стрімко ростуть портові міста Причорномор'я й Приазов'я. Південь України стає однією з головних баз товарного зернового господарства країни. Незважаючи на відсутність вільних земель, цей регіон зберігає привабливість для пригнобленого населення інших губерній. Але великі міграційні потоки на південь в пошуках роботи мають, здебільшого, тимчасовий, сезонний характер, мало впливаючи на національний склад постійного населення.

Чисельність, соціальна структура та економічне становище українського населення півдня України і в XX ст. значною мірою визначались результатами заселення та господарського освоєння цих земель. Більшість українців потрапила сюди внаслідок масової колонізації цих територій в XVIII – першій половині XIX ст. Саме тоді українські селяни з перенаселених та малоземельних губерній Поділля, Подніпров'я та Слобожанщини, прагнучи вільних земель, великими масами рушили на південь та південний схід, заселяли територію Причорномор'я, Приазов'я, Криму, де незабаром виникли сотні українських сіл.

За новітніми статистичними даними на території Миколаївщини проживають представники близько 100 національностей. Серед них питома вага корінного етносу – українців – складає 75%. Найбільш чисельними представниками іноетнічного населення є росіяни (19,4%), молдовани (1,3%),

білоруси (1,1%), євреї (0,9%), болгари (0,6%), поляки (0,1%), німці (0,1%), вірмени (0,1%), татари (0,1%), цигани (0,1%), гагаузи (0,07%), турки-месхетинці (0,04%), чехи (0,04%)⁸.

В умовах незалежності України постало завдання забезпечити основні права та свободи як українців, так і осіб, які належать до національних меншин. Першими найбільш важливими законодавчими актами, що визначили правову основу формування державної етнополітики, стали Декларація про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.), Акт проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.), Декларація прав національностей (1 листопада 1991 р.), Закон України «Про національні меншини в Україні» (25 червня 1992 р.) та інші законодавчі акти, прийняті Верховною Радою України. В статті 11 Конституції України, прийнятої 28 червня 1996 р., сприяння консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України проголошується одним з визначальних завдань держави.

У процесі розбудови України як незалежної держави, гострого протистояння різних політичних сил, нестабільної економічної ситуації досить інтенсивно реалізуються визначальні принципи національної політики нової України. Виникають різні громадські культурно-просвітницькі товариства, які розгортають роботу щодо формування національної свідомості широких народних мас, відновлення історичної пам'яті, відродження кращих культурно-побутових традицій. Помітно пожвавилось освітнє і культурне життя національних меншин⁹.

Утворення самостійної Української держави позитивно вплинуло на моральний стан і активізацію національно-культурного руху українців поза межами України. Передусім це стосується українців, розпорошених на території колишнього Радянського Союзу, які внаслідок цілеспрямованої

⁸ Історія рідного краю : Миколаївщина : навчальний посібник / М. М. Шитюк (кер. авт. кол., О. О. Баковецька, Н. М. Буглай та ін. – Миколаїв : Іліон, 2015. – 628 с.

⁹ Про національні меншини. Закон України від 25.06.1992 року № 2494-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>. – Назва з екрану.

політики більшовицького режиму були приречені на асиміляцію. Тепер вони створюють свої суспільно-культурні організації, налагоджують зв'язки з відповідними громадськими і державними структурами в Україні¹⁰.

Отже, Україна, як і більшість сучасних європейських країн, – держава з багатонаціональним складом населення. Суттєво – не багатонаціональна держава, до якої входять різні народи, нації зі своєю етнічною територією, як, скажімо, Росія, колишня Югославія, Індія, Індонезія, а держава, на території корінної нації якої у різний час поселилися і проживають групи інших народів, етнічна територія і національна основа яких, здебільшого, знаходиться поза межами України. Цю різницю понять (яку, до речі, не завжди розуміють) слід мати на увазі, бо вони володіють різною предметною сутністю.

References

1. Ponomarov, Anatolliy. *Etnichnist ta etnichna istoriya Ukrayini: formuvannya natsionalnogo skladu naseleennya*. Retrieved from <http://libr.org.ua/book/78/2392.html> [in Ukrainian].
2. Makarchuk, S. A. (2012) *Istoriko-etnografichni rayoni Ukrayini*. Lviv: LNU ImenI Ivana Franka. 166–183. [in Ukrainian]
3. Evtuh, V. B. (2009) *Etnichnist : glosariy*. Kyiv: Vid-vo NPU Im. M. P. Dragomanova. [in Ukrainian]
4. Hoptyar, Yu. A. (2008) *Etnologiya*. Kam'yanets-Podilskiy: PP Medobori-2006. [in Ukrainian]
5. Yakubova, L. D. (2010) *Natsionalni menshini Ukrayini. Entsiklopediya Istoriyi Ukrayini* : (Vol. 7, pp. 331–344). Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian]
6. Shchukyn, V. V. & Pavliuk, A. N. (2009) *Zemliaky. Ocherky ystoryy evreiskoi obshchyny horoda Nykolaeva (konets XVII – nachalo XX veka)*. Nykolaev : Yz-vo Yrynu Hudym. Pp. 42. [in Russian]
7. Shushliannikova, N. (2003) *Rozpovidi z istorii khersonskoho kraiu*. Kherson: Vyd-vo KhDU. 207 p. [in Ukrainian]
8. Shytiuk, M. M. (2015) *Istoriia ridnoho kraiu: Mykolaivshchyna*. Mykolaiv: Ilion. 628 p. [in Ukrainian]

¹⁰ Українське народознавство : навч. посіб./ за ред. С. П. Павлюка. – К. : Знання, 2006. – С. 70–76.

9. Pro natsionalni menshyny. Zakon Ukrainy vid 25.06.1992 roku № 2494-XII. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> [in Ukrainian]
10. Pavliuka, S. P. (2006) *Ukrainske narodoznavstvo*. Kyiv: Znannia. Pp. 70–76. [in Ukrainian]